

>> AF ANNEMETTE STOKLUND

Konsulent ved Kompetencecenter for Læsning i Aarhus. Kompetencecenter for Læsning er Aarhus Kommunes omdrejningspunkt for den specialiserede læse- og ordblindeindsats for elever i grundskolen.

Annemette Stoklund
Kompetencecenter for Læsning
Rosenvangs Allé 49,
8260 Viby J.
Mobil: 2496 0977.
E-mail: annms@aarhus.dk

ET DIDAKTISK BLIK PÅ TALE-TIL-TEKST SOM REDSKAB TIL KVALIFICERET SKRIFTLIGHED FOR ELEVER I SKRIFTSPROG SVANSKELIGHEDER

Det er ikke ny viden, at LST-strategier kvalificerer og understøtter dyslektiske elevers læring og lige deltagelsesmuligheder. Men i takt med teknologiens udvikling er der vokset en faglig bevidsthed frem om, at der skal mere til. Der er behov for didaktiske greb og viden om, hvordan LST-strategierne bliver dynamiske værktøjer, som eleverne udvikler sig sammen med i hele deres skoleforløb. Denne artikel stiller skarpt på brugen af tale-til-tekst som strategi i undervisningen af ordblinde elever. Hvad skal man som underviser være særlig opmærksom på i anvendelse af denne strategi i skriveprocessen?

Tale-til-tekst er en LST-strategi og kan introduceres som strategien, der drejer sig om at skrive med stemmen i stedet for på tastatur. Med tale-til-tekst afhjælpes eleven i den omfattende skriveproces, som omhandler det tidskrævende i at finde den rigtige bogstav-lyd-kombination via tastaturet. Strategien er på ingen måde snyd, selvom det ved første øjekast kan se ud, som om det er meget nemmere. At anvende tale-til-tekst kvalificeret er en krævende proces, som stiller store krav til lærerens stilladsning, i samme grad som opgaver der er løst ved skrivning på tastatur. Vi skal som fagpersoner ikke efterlade eleven med en forventning om, at når eleven kan trykke på mikrofonen, så går det hele af sig selv. Den ordblinde er udfordret på betydelig flere parametre, og dem vil vi gerne udfolde vores erfaringer med. Man kan sige, at stavning, som jo ellers er den primære udfordring for en ordblind, er den mindste sten i skoen, når eleven arbejder med tale-til-tekst.

At skrive med stemmen

Fælles for de elever, vi arbejder med, er, at de er svært fonologisk udfordrede. Ingen elever er jo ens, men de

er alle testede ordblinde og placerer sig for det meste i den røde kategori, det vil sige de hårdest ramte på fonologisk kodning.

Ud over de fonologiske vanskeligheder, som handler om mangelfuld evne til at omsætte bogstaver til lyd, så er eleverne ofte maksimalt udfordrede på at skulle holde styr på en skriftlig opgave. De skal finde på, danne overblik, organisere, strukturere og holde et overvågende blik på sig selv, om de nu også er på rette vej mv. Det er krævende processer, også selvom de bliver kompenseret af teknologier, som hjælper med oplæsning og stavning. Derfor er vi på Kompetencecenter for Læsning (KCL) i Aarhus i høj grad optaget af, hvordan vi yderligere kan støtte særligt de elever, der ikke får skrevet ret meget. De elever, som bruger alt for lang tid på at overskue opgaven, planlægge og finde på – for så at starte forfra i tanken, før de overhovedet har fået skrevet noget ned, for måske til sidst at have glemt, hvor de ville starte.

Vi oplever, at tale-til-tekst er en strategi, som er uundværlig og særdeles gavnlig for de fleste ordblinde. Tale-til-tekst kan anvendes dynamisk og skal tilpasses til den enkeltes behov. Nogle elever indtaler blot på

>> AF BIRGITTE HOUGAARD BØNDING

Konsulent ved Kompetencecenter for Læsning i Aarhus. Kompetencecenter for Læsning er Aarhus Kommunes omdrejningspunkt for den specialiserede læse- og ordblindeindsats for elever i grundskolen.

Birgitte Hougaard Bønding
Kompetencecenter for Læsning
Rosenvangs Allé 49,
8260 Viby J.
Mobil: 4189 0949.
E-mail: bihb@aarhus.dk

ordniveau i samspil med skrivning, andre elever dikterer hele teksten. Umiddelbart vil man tænke, at det er det nemmeste, altså at indtale al tekst, så der slet ikke skal bruges energi på at skrive. Men den opfattelse er misforstået. Jo mere vi har arbejdet med disse elever, jo mere får vi øje på behovet for, at læreren stilladserer elevernes arbejde med tale-til-tekst-strategien. Det er udfordrende at skrive kvalificerede tekster med stemmen, fordi hverken elev eller lærer kan være tilfredse med en omgang »sniksnak«. Når den ordblinde arbejder med tale-til-tekst, er det de samme krævende processer, der er i gang, som når teksten skrives ved hjælp af tastaturet med læse-stave-hjælp.

Hvilke overvejelser skal man gøre, inden man kommer i gang?

I før-fasen, inden man kommer i gang med tale-til-tekst, er der vigtige faktorer at tage højde for. Det er afgørende, at eleven er motiveret og aktiv i at lære ny teknik og nye værktøjer. Et brugbart fif for at gøre eleven opmærksom på, hvad tale-til-tekst kan, er at demonstrere målet, altså vise alle dele, som giver det færdige produkt. *Jeg gør, vi gør, du gør* er en kort men brugbar rettesnor i den pædagogiske planlægning (se fx Børne- og Undervisningsministeriet, 2019, s. 68). Eleven, som skal i gang, kan også med fordel blive koblet sammen med en anden ordblind, som allerede anvender tale-til-tekst og mestrer både indtaling og rettefase. Motivationen styrkes, ved at eleven ser og oplever, hvad tale-til-tekst kan, og de fleste synes, det er rigtig smart. Når eleven går i gang med at træne de basale færdigheder, som omhandler at afprøve værktøjet, så er det afgørende, at eleven lykkes. Det drejer sig fx om, at der er styr på det tekniske, på headsettet, om mikrofonen virker mv. Går det allerede galt her, er det vores erfaring, at nogle elever hurtigt vil stå af. Det er læreren eller vejlederens ansvar, at det lykkes, og at man ikke bidrager til endnu en fiasko, fordi man selv ikke er øvet i de arbejdsgange, som eleven skal træne. Lærerkompetencerne er afgørende, du skal være rollemodel, som selv kan gå vejen til målet. Det virker motiverende. Denne målgruppe skal samle på sejre, da der ofte har været mange nederlag.

I før-fasen er det også brugbart at vurdere elevens kompetencer. Der kan være elever, der taler utydeligt, mumler, taler for hurtigt eller andet. Det er vigtigt at guide eleven i mundtligheden med indtaling. Derudover gøres teknikken klar, så det ikke er det, der spænder ben for arbejdet.

Didaktiske overvejelser

I vores arbejde som konsulenter på KCL møder vi ofte lærere, som har stor læsefaglig viden og indsigt om fonologiske vanskeligheder, men som stiller spørgsmålet »Jamen, hvorfor arbejder han ikke, når nu han har adgang til alle funktionerne i programmerne«. Når vi vejleder lærere, forsøger vi derfor at gøre dem opmærksomme på områder, hvor de kan undersøge, om eleven har behov for at blive stilladseret i skriveprocessen, se fig. 1.

Vi er blevet opmærksomme på, at tale-til-tekst kalder på en særlig didaktik hos underviseren og en tydelig progression i undervisningen, for at redskabet kan blive værdifuldt for eleven. I elevteksten i fig. 2 ser vi eksempelvis to typer af dominerende problemer: syntaksfejl, og at teksten er tydeligt præget af talesprog. Denne elev, som stort set aldrig har skrevet længere sammenhængende tekster før og dermed mangler skriveerfaring ift. genretræk, struktur i tekster osv., han skriver nu meget lange tekster, men

Opmærksomhedspunkter – »hvorfor gør han ikke bare?«

- Elevens LST-tekniske niveau: arbejde i Docs, mikrofon, headset, timing i indtalingen.
- Talesprog bliver ikke af sig selv til skriftsprog – stilladsering og tydelige opgavekriterier er vigtige.
- Dyslektikeren er udfordret trods adgangen til indtaling (overblik over opgaven, finde på, strukturere, vælge ud, ordforråd, den ekspressive tale/udtale, stemmeføring, mumlen, taler lavt m.m.).
- Stavning er den mindste udfordring, eleven er i stedet udfordret på genre, struktur, grammatik og overblik.

Figur 1. Opmærksomhedspunkter for læreren.

Jeg elsker når min skole er der omkring 170000 millioner elever hver dag der er lidt Plads fordi jeg 10 kvadratmeter. Byen vælter nok at sige at han kommer på vores skole fordi byen er så lille at den engang var større end en fodboldbane. Jeg kan godt lide at se film hele dagen fordi det er mega sjovt hahahahaha .)

Figur 2. Elevtekst, 4. klasse. Utrænet skriver med mangelfulde lytte- og rettestrategier.

sjældent særlig kvalificerede tekster. Det er faktisk noget »sniksnak«.

Derfor finder vi det hensigtsmæssigt at dele undervisningen i brug af tale-til-tekst op i tre faser.

De tre faser i arbejdet med tale-til-tekst

I den første fase er det afgørende, at underviseren motiverer eleven for redskabet (se fig. 3). Underviseren går forrest og demonstrerer redskabet og sørger for, at eleven får det til at virke. Det er meget vigtigt, at eleven får gode oplevelser, og er der problemer, så er det underviserens ansvar at få det løst – hver gang! I første fase arbejdes der med udforskning af muligheder inden for tale-til-tekst; hvilket værktøj (mobil, Docs, Chromebook) virker for den pågældende elev, samt timing, stemmeføring og tale-til-tekst i kombination med andre LST-programmer, fx oplæsning. Her er det måske også nødvendigt, at læreren støtter op om formulering af sætninger, så eleven kan koncentrere sig om at opøve kompetence inden for teknikken uafhængigt af egne skriftsprogskompetencer.

Når motivationen er vakt, og eleven har øvet sig i teknikken, så kan man gå videre til det mere stilladsrede arbejde med skriveskabeloner i fase 2. Her skal eleven arbejde mere selvstændigt, dog stadig modelleret af læreren, fx i form af sætningsstartere i skabelonen. I fase 2 er det altafgørende, at eleven tilegner sig gode lytte- og rettestrategier. Eleverne skal være i stand til ved hjælp af oplæsningsprogrammet at kunne lytte egen tekst igennem løbende for fejl. Her anbefaler vi, at man faktisk begrænser eleverne en smule. Det siger sig selv, at hvis eleverne plaprer derudad og indtaler fire siders sludder, så bliver det et kæmpe arbejde at rette bagefter. For elever i 4. klasse anbefaler vi, at de i starten maks. indtaler 5-6 sætninger og derefter lytter disse igennem. Det er vigtigt, at der her skabes et godt fundament og struktur for det fremadrettede selvstændige arbejde. I fase 2 skal underviseren også være opmærksom på elevens skriftsproglige kompetencer. Hvordan er elevens ordforråd, kend-

>> Vi er blevet opmærksomme på, at tale-til-tekst kalder på en særlig didaktik hos underviseren og en tydelig progression i undervisningen, for at redskabet kan blive værdifuldt for eleven.

skab til genretræk, struktur i teksten osv., og er eleven overhovedet i stand til at finde på tekst?

I fase 3 arbejder eleven selvstændigt, men stadig i skriveskabeloner, der støtter skriveprocessen. I denne fase bliver underviseren mere observerende og giver feedback på elevens strategier og skriveproces. Underviseren sætter ord på, hvad der lykkes, og stiller spørgsmål til processen. I fase 3 er det vigtigt, at eleven selv bliver opmærksom på egne måder at arbejde på og får justeret eventuelle uhensigtsmæssige strategier.

Det er vores erfaring, at man ved at introducere tale-til-tekst via de tre faser i højere grad kan støtte eleven i at få bevidste strategier for egen skriveproces og dermed opnå mere kvalificerede tekster, men lytte- og rettestrategier er ikke nok. Eleven har stadig brug for støtte til at kunne skrive med skriftsprog og ikke talesprog.

Stilladseringen i klasserummet

Det er helt væsentligt for elevernes kvalificerede tekstproduktion, at man som underviser er meget opmærksom på det gode forarbejde og stilladseringen af elevens skriveproces. Eleverne har brug for at kende til genretræk, tekststrukturer, ord og begreber og meget andet for at kunne producere kvalificerede tekster.

For at ordblinde elever opnår succes med deres skriftproduktioner, er det vigtigt at prioritere det gode fælles forarbejde i klassen, inden eleven selv skal i gang med at skrive. Tænk igen i »jeg gør – vi gør – du gør«. Brug god tid på gennemgang af modeltekster, find i fællesskab genretræk, ord og begreber m.m., som kan kvalificere elevens tekst. De har så meget brug for det! Brug tid på at skrive en fælles tekst i klassen, så eleven kan »stjæle« tekststykker til sin egen tekst. Brug fx opbygningen fra Teaching Learning Cycle (se Mailand, 2008, s. 43) for den utrænede skriver! Lad også eleverne bruge et mindmap eller en anden form for strukturering af deres ideer til teksten, inden de går i gang. Jo mere viden og struktur de har opbygget, inden de går i gang med selve skriveprocessen, jo mere kvalificeret vil deres tekst blive.

Eleverne har også brug for stilladsering i selve skriveprocessen. Til det giver vi altid vores elever en

Vejledning til lærer ift. indhold og progression i arbejdet med tale-til-tekst

Fase 1	Fase 2	Fase 3
<p><i>Jeg gør – vi gør – du gør</i> Læreren viser og demonstrerer. Lærer og elev konstruerer sætninger i fællesskab.</p> <p>Lære de forskellige redskaber at kende AppWriter Docs Chromebooks indbyggede tale-til-tekst Mobil</p> <p>Finde det redskab, eleven er mest tryk ved.</p>	<p>Stilladseret arbejde i skabeloner Skriveskabeloner med sætningsstartere, ord eleven skal bruge. Arbejde med opgaver i forskellige fag.</p> <p>Konsolidering Sørg for mange gentagelser med samme type opgave.</p> <p>Lytte- og rettestrategier Tegnsætning</p>	<p>Fokus på selvstændigt arbejde Arbejde selvstændigt i skabeloner, der støtter skriveprocessen.</p> <p>Eleven bliver opmærksom på gode og dårlige strategier. Læreren observerer og kommenterer elevens strategier.</p>
Opmærksomhedspunkter:	Opmærksomhedspunkter:	Opmærksomhedspunkter:
<ul style="list-style-type: none"> – Motivation for redskabet. – Læreren er rollemodel. – Sørg for, at det lykkes – hver gang! 	<ul style="list-style-type: none"> – Læreren er støttende i processen. – Læreren er opmærksom på fx sætningsspændvidde hos eleven. 	<ul style="list-style-type: none"> – Læreren sætter ord på, hvilke strategier der lykkes, og hvad der fungerer. – Læreren giver feedback på processen.

© Kompetencecenter for Læsning

Figur 3. De tre faser i undervisningen af tale-til-tekst.

skriveskabelon. I en skriveskabelon har du som underviser mulighed for at give eleven struktur på den tekst, eleven skal procedure.

Du har også mulighed for at give eleven sætninger, som kan kopieres ind i elevens egen tekst, og generelt putte al den støtte ind, som eleven har brug for.

Tale-til-tekst som et inkluderende redskab

Når vi drøfter brugen af tale-til-tekst med de lærere, vi samarbejder med, hører vi ofte, at eleverne ikke har lyst til at bruge redskabet inde i klassen. De bruger det ofte kun derhjemme, eller hvis de kan sidde i et andet lokale. Eleverne synes, det er ubehageligt, at de andre elever kan høre, hvad de skriver, eller at de andre måske tænker, at man er mærkelig, fordi man sidder og taler til computeren. Denne problematik er vigtig at arbejde med, så tale-til-tekst ikke opleves ekskluderende af eleven. Ofte udfordrer vi eleven til at prøve af, hvor stille man kan tale i mikrofonen, men vi opfordrer også underviseren til at introducere redskabet for alle elever i klassen, så det bliver afmystificeret. Mange undervisere opdager i den forbindelse, at tale-til-tekst kan være til gavn for alle, fx i sprogfag, hvor tale-til-tekst kan være en god måde at øve mundtlighed på. Der vil også være elever, der har brug for redskabet ved fx meget lange ord eller fremmedord. Ved at bruge redskabet til enkeltord eller sætninger vil eleven i højere grad opleve flow i egen skrivning og frigøre væsentligt mere energi til at producere kvalificerede tekster. Når alle elever i klassen kender og bruger redskabet, så skabes der et trykt læringsrum for brug af redskabet.

For at eleven kan få det optimale ud af redskabet i alle fag, er det vigtigt, at der er viden og konsensus i teamet om, hvornår og hvordan eleven skal og kan

bruge tale-til-tekst. Mange elever er i tvivl om, om det er noget, de må bruge i alle timer, og det er ærgerligt, når man nu er ordblind i alle fag. Det er alle underviseres opgave at kende til redskabet og at samarbejde med eleven om, hvornår det giver mening for eleven at bruge det. Og fordelene er mange for den ordblinde, når det bliver indarbejdet som fast arbejdsform i undervisningen. Det betyder, at eleverne:

- skriver andre ord end dem, de kan stave – eleverne har ofte mere nuancerede ord i tankerne
- får skrevet mere end før – og dermed oftere når det forventede omfang af opgaven
- sparer tid – eleverne bruger ellers meget energi i rette-/redigeringsfasen
- får udviklet deres generelle skiftsprogskompetence.

Det at producere tekster med tale-til-tekst, som umiddelbart kan virke enormt enkelt og let, kræver faktisk et kæmpe stykke arbejde for eleven. Det er bare ikke længere stavningen, der er det udfordrende element. Arbejdet for eleven ligger nu i at øve gode skriftsprogskompetencer, viden om sprog og tekster og gode rettestrategier for egen skriveproces.

Hvis ordblinde elever skal lykkes med at producere kvalificerede tekster med tale-til-tekst, er det altafgørende, at vi som lærere er bevidste om nødvendigheden af den gode undervisning og stilladsering. Det kommer ikke af sig selv!

REFERENCER

Børne- og Undervisningsministeriet (2019). *Dansk faghæfte 2019*.

Mailand, Mette Kirk (2008). *Genreskrivning i skolen*. Gyldendal.
Redaktion: Louise Rønberg